

УДК 37(09)(477.43/44) «1858/1861»:929 Пирогов

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. І. ПИРОГОВА НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ ЯК ПОПЕЧИТЕЛЯ КИЇВСЬКОГО УЧБОВОГО ОКРУГУ (1858-1861 Р.Р.)

Т.П. Зузяк

У статті аналізується педагогічна діяльність М.І. Пирогова на Поділлі як попечителя Київського учбового округу (1858-1861 р.р.). Висвітлений стан училищ Київського учбового округу до призначення М.І. Пирогова попечителем округу. Розглянуто його науково-педагогічні погляди та їх впровадження на підготовку вчителя на Поділлі. Висвітлена освітня діяльність М.І. Пирогова у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії. Охарактеризовано М.І. Пирогова як одного з засновників організації недільних шкіл для освіти дорослих. Розкрито зміст “Правил про провини та покарання учнів гімназій Київського учбового округу”. Охарактеризовані “Циркуляри...” з управління навчальними округами як щомісячне періодичне видання. Висвітлено зміст праць М.Пирогова на педагогічні теми, в яких він наполягав на прогресивних формах навчання, розвитку мислення учнів, на поліпшенні навчального процесу та вихованні молоді в школах і університетах.

Ключові слова: М. І. Пирогов, педагогічна діяльність, Київський учбовий округ, Поділля, Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Н. И. ПИРОГОВА НА ВОСТОЧНОМ ПОДОЛЬЕ КАК ПОПЕЧИТЕЛЯ КИЕВСКОГО УЧЕБНОГО ОКРУГА (1858-1861 Г.Г.)

Т.П. Зузяк

В статье анализируется педагогическая деятельность М.И. Пирогова на Подолье как попечителя Киевского учебного округа (1858-1861 г.г.). Освещено состояние училищ Киевского учебного округа до назначения М.И. Пирогова попечителем округа. Рассмотрены его научно-педагогические взгляды и их внедрение на подготовку учителя на Подолье. Освещена образовательная деятельность М.И. Пирогова в Каменец-Подольской мужской гимназии. Охарактеризованы М.И. Пирогова как один из основателей организации воскресных школ для образования взрослых. Раскрыто содержание «Правил о проступках и наказаниях учеников гимназий Киевского учебного округа». Охарактеризованы «Циркуляры ...» по управлению учебными округами как ежемесячное периодическое издание. Освещены содержание работ Пирогова на педагогические темы, в которых он настаивал на прогрессивных формах обучения, развития мышления учащихся, на улучшении учебного процесса и воспитании молодежи в школах и университетах.

Ключевые слова: Н. И. Пирогов, педагогическая деятельность, Киевский учебный округ, Подолье, Каменец-Подольская мужская гимназия.

CONSIDERING EDUCATIONAL ACTIVITY OF M.I. PIROGOV BEING A MENTOR OF KIEV EDUCATIONAL DISTRICT. EASTERN PODOLIA (1858-1861)

T.Zuzyak

The article analyzes M. Pirogov's pedagogical activities in the Podolia province as Kiev educational district mentor (1858-1861). The state and conditions of Kiev colleges are described before Pirogov's management. The article considers his scientific and pedagogical views and their implementation during teachers training process in Podolia. Pirogov's educational activity in Kamenets men's gymnasium has been highlighted. It has also been stated that Pirogov was one of the founders of Sunday schools for educating adults. The content of “Rules concerning guilt and punishment for pupils of Kiev education district” is revealed. M. Pirogov thought that the result of study and moral education, efficiency in methods for support of discipline is defined by objective assessment of all circumstances that caused to a fault. The periodical “Circulars ...” of education district management have been described. The article highlights Pirogov's activity which led to progressive education forms, the development of students' thinking, the improving of educational process in schools and universities.

Keywords: M. Pirogov, educational activities, Kiev educational district, mentor.

Постановка проблеми. Розвиток освіти на Східному Поділлі в другій половині XIX ст. проходив в умовах скасування кріпосного права, прискореного розвитку капіталізму в промисловості і сільському

господарстві, піднесенні революційно-демократичного руху. 1860-ті роки були періодом зародження й оформлення передової педагогічної думки в країні, коли школа постала як проблема народно-демократична, з одного боку, і як соціально-педагогічна й методична з іншого. Цей період став переломним не тільки в історії політичного, економічного та соціального життя Східного Поділля, але й в історії педагогіки й народної освіти. З піднесенням громадсько-педагогічного руху на Україні в школи проникають педагогічні прогресивні ідеї М.І. Пирогова, Т.Г. Шевченка, К.Д. Ушинського.

М.І. Пирогов зробив великий внесок у розвиток освітньої справи на Поділлі протягом 1858-1861 рр., будучи попечителем Київського учбового округу (до складу якого входило Східне Поділля). М.І.Пирогов був одним із піонерів організації недільних шкіл для освіти дорослих, підписавши (на пропозицію передового студентства) у 1859 році дозвіл на їх відкриття. Ім'я видатного хірурга і вченого в той час було відоме кожній освіченій людині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вище зазначеної проблеми, як свідчить аналіз, неодноразово звертались дореволюційні, радянські та сучасні вітчизняні дослідники: Л.Змієв, В.Волкович, В.Вільшанська, А.Геселевич, Й.Кауфман, М.Тихонравов, Л.Фробер, В.Острогорський, П.Каптерев, С.Золотарьов, П.Кабардін, О.Новиков, М. Батуєв, С.Вілинський.

Метою цієї статті є спроба ґрунтовного й аргументованого аналізу педагогічної діяльності М.І.Пирогова на Східному Поділлі як попечителя Київського учбового округу (1858-1861 р.р.)

Виклад основного матеріалу. Важливим поштовхом до реформ у сфері освіти було звільнення селян від кріпацтва. При цьому було звернено увагу на південно-західні губернії Російської імперії, які довгий час перебували під владою Польщі.

Щоб оцінити діяльність М.І. Пирогова як попечителя Київського учбового округу, необхідно знати, у якому стані перебували училища округу до його призначення. З 1838 по 1852 роки обов'язки попечителя виконував генерал-губернатор Бібіков. Він не цікавився ні наукою, ні справою виховання й освіти, він вимагав від начальників учбових закладів одного – "...щоб вони польських дітей зробили руськими, відданими Царю і вітчизні" [1, 22]. Після Бібікова начальником краю був призначений князь Васильчиков. Князь не цікавився ні учбовим світом, ні учбовим справами, тому в управлінні округом залишалися дореформені порядки. Згодом управління було відділено від губернаторства, попечителем був призначений Ребіндер (градоначальник міста Кяхти) [2, 14]. 1858-1861 р. відомий хірург М.І.Пирогов (1810-1881) був попечителем Київського учбового округу, найбільшого в Україні, і підтримував прогресивні починання в педагогічній справі [3, с.448]. До складу Київського учбового округу входили Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська та Полтавська губернії. Зрозуміло, що навчально-виховна справа в Київському учбовому окрузі знаходилась значно в гіршому стані, ніж в інших округах Російської імперії.

Щоб з'ясувати стан освіти, він відвідував учбові заклади, знайомився з побутом учнів та учителів, відвідував уроки, брав участь у засіданнях педагогічних рад. З метою поліпшення рівня навчання Пирогов рекомендує учителям обмінюватись досвідом роботи, вивчати кращий з них, дає безпосередньо накази й поради в циркулярах [4, с.172]. Був прихильником та опікуном недільних шкіл, де визнавав потребу навчання українською мовою, прихильно ставився до ідей М. Драгоманова [4, с.447]. М.Драгоманов, зі свого боку, згадує про Тимчасову педагогічну школу (м. Київ). Організував ТППШ міністр Головін на кошти, що їх виділив цар. У ТППШ приймали учнів, які мали певні знання. Щоб виховати з них учителів народних шкіл, а потім заснувати народну освіту й у такий спосіб паралізувати політичні впливи в Київській, Волинській і Подільській губерніях [5, с.445].

Як відзначав Г.Е. Журавський, життя Пирогова нагадувало собою приклад лицарського служіння двом наукам – Медицині і Педагогіці. Як ніхто інший Пирогов розумів взаємозалежність фізичного й духовного здоров'я людини. "Народ, з оточення якого виходять такі особистості, може сміливо дивитись у майбутнє" – так говорили про нього в XIX-XX ст. [6, с. 86].

У 1859 році М. І. Пирогов як попечитель Київського учбового округу дає офіційний дозвіл на відкриття недільних шкіл і забезпечує практичну допомогу для їх створення. У листі до міністра освіти він писав: "Беручи до уваги користь недільних шкіл для дітей трудового класу, які не мають ні часу, ні грошей, я дозволив... студентам відкрити недільну школу для хлопчиків" [7]. Перша недільна школа була відкрита 11 жовтня 1859 року в приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища. У ній навчалося понад сто учнів віком від семи до тридцяти років. Заняття проводились у недільні та святкові дні. Особливістю їх було не безкоштовне навчання, а й те, що вчителі працювали добровільно. В основному – це були студенти Київського університету, серед них М. Старицький, М.Драгоманов, А.Свидницький, В. Португалов ін.

Значний інтерес до діяльності недільних шкіл виявив видатний український поет Тарас Шевченко. Він покладав на них великі надії, як на один із головних навчальних закладів для народу, цікавився їхньою роботою, надавав їм матеріальну допомогу. Шевченко висунув ідею створення відповідних

підручників з різних галузей знань, які б не обмежувалися лише навчанням елементарної грамоти, а й давали б знання з природничих і гуманітарних наук. Спеціально для недільних шкіл поет написав і за власний рахунок видав “Буквар южнорусский” [8, с.276]. У недільних школах поширювалися демократичні ідеї, які сприяли посиленню в народі ненависті до всієї системи самодержавства. Але, на жаль, ці навчальні заклади існували недовго.

Очолюючи Київський учбовий округ, М.І. Пирогов проявив себе як педагог-новатор, уважний і чуйний вихователь. Усього Пироговим було написано 79 праць на педагогічні теми, у яких він наполягав на прогресивних формах навчання, розвитку мислення учнів, на поліпшенні навчального процесу та вихованні молоді в школах і університетах, на нагальній потребі підготовки викладацьких кадрів та ін. Серед них – “Питання життя”, “Про публічні лекції з педагогіки”, “Про методи викладання” тощо.

У 1856-1861 р.р. ним здійснено ряд педагогічних реформ [9, с.17]. У своїй педагогічній діяльності Пирогов дбав про введення до шкільної програми викладання основ гігієни. У педагогічній діяльності вимоги М. Пирогова були неприйнятні для офіційної педагогіки царської Росії.

У київський період своєї педагогічної діяльності М. Пирогов намагався пом’якшувати національну ворожнечу в південно-західному краї. Також він намагався циркулярами й статтями знищити тілесні покарання, але зустрів сильну протидію з боку місцевих педагогів [10, с.36]. Ним були запропоновані до виконання “Правила про провини та покарання учнів гімназій Київського учбового округу”. М. Пирогов був переконаний, що введення правил викличе ряд позитивних дій з боку наставників і учнів, поступово змінюючи “спосіб думок” головних діячів навчального процесу: учні переконуються, що вчителі керуються загальношкільним законом, а не власним свавіллям, а вчителі на власні очі побачать переваги морального впливу на вихованців. Як бачимо, статистичні дані виявились позитивними: перед уведенням названих правил у 1858 році з 4109 учнів гімназій тілесних покарань зазнали 551 особа, а в 1859-60 р.р., після їх уведення, з 4310 учнів такому покаранню підлягало 27 осіб [11, с.42]. Як зазначає В. Чернишов, до введення “правил...” учнівська молодь знаходилась в кріпосному стані у своїх вихователів. М.І. Пирогов заявляв, що коли він зажадав з гімназій Київського учбового округу статистичних даних про число учнів, підданих тілесним покаранням, то його жажнули повідомлені йому цифри [3, с.20].

Значний вклад М. Пирогов вніс і в розробку проблеми теорії навчання і виховання, стверджуючи, що процес виховання і навчання повинен бути єдиним і нерозривним. Велику увагу в організації шкільної справи приділяв підготовці учительських кадрів. Недоліком університетської освіти вчений вважав відсутність педагогічної практики в програмі підготовки майбутніх учителів. Щоб поліпшити професійну підготовку вчителів, він заснував педагогічну семінарію при Київському університеті [4, с.172]. Було введено конкурсне заміщення учительських вакансій, викладання основ гігієни лікарями, гімнастику в гімназіях, а також допущено жінок до педагогічної діяльності.

На думку попечителя округу, кожен вчитель будь-якого освітнього закладу лише тоді відповідав своєму призначенню, коли одночасно з викладанням предметів організував виховний процес. Педагог доводив, що всі вчителі повинні якісно володіти предметом свого викладання. Для цього потрібно не тільки досконало знати свій предмет, а й способи, методи та прийоми викладання, за допомогою яких більш успішно й природно вирішуються освітні завдання. Важливого значення М.Пирогов надавав особистості вчителя, звертав увагу на те, що вчитель завжди повинен пам’ятати, що він виховує учнів не тільки через своє викладання предмета, а й своєю поведінкою, своїми особистісними якостями. Важливого значення він надавав професійній підготовці педагогів як справі першорядної важливості. Професійна підготовка вчителя повинна продовжуватися в самостійній роботі над підвищенням рівня знань та удосконаленням своєї педагогічної майстерності [12, с.270]. М. Пирогов рекомендував учителям відвідувати уроки своїх колег та запрошувати на свої власні уроки, обговорювати їх та обмінюватися досвідом роботи на педагогічних радах.

До вибору гімназійних учителів попечитель округу ставився досить вимогливо. Щоб не допустити до педагогічної діяльності людей випадкових або малопідготовлених, М.Пирогов практикував призначення викладачів за конкурсом і переслідував прийом на роботу за протекцією, що раніше широко практикувалося [13, с.14]. У “Циркулярах...” часто друкувалися повідомлення про оголошення конкурсу на педагогічні вакансії. Взагалі “Циркуляри...” з управління навчальними округами як щомісячне періодичне видання вперше стали виходити в Київському навчальному окрузі з грудня 1858 року завдяки М.І. Пирогову. Як зауважує С.Я.Штрайх, “циркуляр...” – це живий обмін думками вчителів та викладачів різних навчальних закладів округу з різноманітних питань навчання і виховання в школі [10, с. 42]. “Циркуляри...” розкривають багатогранну практичну діяльність М.І.Пирогова, дають уявлення про те коло питань і тих завдань його педагогічної програми, які він прагнув розв’язати. “Циркуляри...” М.І. Пирогова є істотним доповненням до його статей, написаних у період піклувальної діяльності в Київському навчальному окрузі.

Освітня діяльність М.І. Пирогова зумовила його приїзд і перебування в Кам’янці-Подільському.

Уперше він відвідав місто в 1859 році, коли супроводжував імператора під час візиту до Полтавської і Кам'янець-Подільської чоловічих гімназій. Пирогов особисто відрекомендував йому вчителів і учнів чоловічої гімназії. Через деякий час місцева газета “Подільський листок” писала про М.І. Пирогова: “Педагог в істинному розумінні цього слова, він вірив у могуття вільної думки і живого слова... він увів у гімназіях науково-літературні бесіди учнів за участю директорів, інспекторів, наставників, які до того ніколи не проводились”. Пирогов ще двічі відвідував Кам'янець-Подільський: у 1862 і 1880 роках. З 1882 по 1913 роки при Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії була запроваджена стипендія імені М.І. Пирогова, яку отримували “найбідніші і найдостойніші з вихованців незалежно від віросповідання” [14, с.173-174].

Олександр II завжди вважав Пирогова людиною шкідливою в усіх відносинах. Витівка з недільними школами, які підтримував Пирогов, жахала царя. Жандарми перехопили лист революціонера Митрофана Муравського, який з групою товаришів викладав у таких школах. У січні 1861 Муравський писав з Києва: “У нас все гидота, крім Пирогова. Це людина в повному розумінні слова” [11, с.47]. А київський попечитель, замість нагляду за такими лекторами, пропонував надати синам селян доступ до університетів. Прогресивна освітня діяльність Пирогова викликала незадоволення влади, у 1861 році його було усунуто з посади попечителя Київського учбового округу.

Отримавши відставку, Пирогов виїхав до свого маєтку Вишня, Подільської губернії, придбане ним незадовго до звільнення з Києва. Перетворенню М. Пирогова в поміщика сприяв його дерптський приятель князь Н. П. Вітгенштейн, всіма родинними, дружніми й ідеологічними стосунками пов'язаний з придворними ліберальними колами.

Висновки. Виконуючи обов'язки попечителя Київського учбового округу, М. Пирогов провів ряд заходів на поліпшення роботи середніх закладів навчання. Шляхом посилення ролі педагогічних рад він намагався активізувати діяльність учителів. М. Пирогов запровадив видання “Циркулярів по Київському учбовому округу”, вони були перетворені в щомісячне періодичне видання, на сторінках якого було налагоджено живий обмін думками учителів і викладачів різного фаху, різних навчальних закладів з найрізноманітніших питань навчання і виховання в школі. Увів в гімназіях засідання педагогічних рад. Дбав про підготовку вчительських кадрів. Проводив ряд заходів, спрямованих на покращення викладацького складу навчальних закладів округу. Такі ж принципи роботи М. Пирогов запровадив і в діяльності попечительської ради округу. З цією метою ним було підготовлено і запропоновано міністру народної освіти впродовж 1857-1859 років 4 проекти підготовки учителів початкової і середньої освіти. На клопотання М.І. Пирогова було одержано дозвіл на стажування за кордоном кращим учителям, багато хто з них скористався невдовзі таким правом.

Література

1. Спомини М.Чалого // Київська старовина. – 1860. – Квітень. – С.22.
2. Чернишов В. М.І. Пирогов-попечитель Київського учбового округу / В.М. Чернишов // Русская школа, 1910. – Декабрь. – С. 12-40.
3. Попович М. Нарис історії культури України / М.Попович. – К., 1998. – 728 с.: іл.
4. Голобородько В.М. До питання про науково-педагогічну діяльність М.І. Пирогова/ В.М. Голобородько // Матеріали II наук.-практ. конференції, м. Хмельницький. – 1993.– с.172.
5. Мацько С. Розвиток української освіти XIX ст. крізь призму ідей Михайла Драгоманова / С.Мацько // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип.15. – 799 с.
6. Егоров С.Ф. Классическая русская педагогика XIX ст.: история и современность / С.Ф. Егоров // Педагогика. – № 4. – 2002. – С.86.
7. Лист попечителя Київського учбового округу М.І. Пирогову від 13 жовтня 1859 р. міністру народної освіти про відкриття недільної школи в Києві // ЦДІА України. – Ф.707. – Оп.25. – Спр. 352. – Арк.11.
8. Добролюбов Н. А. О значении авторитета в воспитании (Мысли по поводу «Вопросов жизни» г. Пирогова) / Н. А. Добролюбов // Собр. соч. : В 9 т. – М., 1961. – Т.1. – С. 493-514.
9. Сесак І. В. Освіта на Поділлі: У 2-х ч.: Ч.ІІ. Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст./ І.Сесак. – Кам'янець-Подільський, 1999. – 184 с.
10. Штрайх С.Я. Жизнь замечательных людей / С. Я. Штрайх. – Москва, 1993. – Выпуск 18. – С.36-42.
11. Говорун А.В. М.І. Пирогов. Про формування “внутрішньої” моральності людини / А.В. Говорун // Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-методичний збірник. – Выпуск 19. – Словянськ, 2003.
12. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / Сост. А. Н. Алексюк, Г. Г. Савенок.– М.: Педагогика, 1985.– 496 с.
13. Дем'яненко В.Є. М. І. Пирогов про вчителя та його підготовку / В.Є. Дем'яненко // Радянська школа.– 1945.– №6.
14. Сесак І.В. Педагогічна діяльність М.І. Пирогова і Кам'янець-Подільський / І.В. Сесак // Культура Поділля: Історія і сучасність Матеріали II науково-практичної конференції, 1993 р. – С.173-174.